

BEVEZETÉS

Az egykori székely lófő családból kiemelkedett, majd grófi rangot nyert Mikes család története számos olyan eseményben és fordulatban bővelkedik, amely mind a szépirodalom, mind a történettudomány számára kedvelt témát jelentett. II. Rákóczi Ferenc fejedelem rodostói bujdosótársának, zágoni Mikes Kelemennek a levelei a magyar szépirodalom és nyelvtudomány fontos emlékei közé tartoznak. Szintén megihlette a család története br. Kemény Zsigmondot, a 19. századi politikust és író, aki romantikus regényében, az *Özvegy és leányában* dolgozta fel a család 17. századi történetének egyik fejezetét.

A székely primori eredetű Mikes család vagonát és hírnevét az Erdélyi Fejedelemség időszakában alapozta meg. A família, hasonlóan a szintén primori eredetű Mikó, Apor vagy Lázár családokhoz, már a középkortól kezdve rendelkezett birtokadományokkal, tagjaik a vármegyei nemességgel egyenrangúnak tekintették magukat, ők adták a legtöbb Székelyföldről származó országos tisztviselőt az önálló fejedelemség időszakától kezdve. A Mikes család zabolai ága 1696. május 4-én I. Lipót német–római császár és magyar király által grófi címet nyert, így tagjaik ettől kezdve az Erdélyi Nagyfejedelemség arisztokratái közé tartoztak. Számos főkirálybíró, főispán, guberniumi tanácsos és egyéb vezető személyiség került ki a soraikból.¹

A család tagjainak 1848–49-es szerepéről azonban nagyon kevés információval rendelkezünk. Ez abból a szempontból érthető, hogy soraik között országos szintű vezető politikust vagy katonai vezetőt hiába keresünk. Másrészt viszont a múltban, mind a történettudományban, mind a köztudatban erős gyökeret vert az a nézet, hogy a magyar és az erdélyi arisztokrácia – a kevés számú haladó gondolkodású képviselője kivételével – a polgári átalakulás és a társadalmi haladás esküdt ellensége volt. Különösen nagy teret nyert ez a felfogás 1948 után, vagyis a kommunista rendszerek közép-európai megszilárdulása és a marxista történetírás egyeduralkodóvá válása után. Ennek az irányzatnak egyik meghatározó képviselője volt Andics Erzsébet, aki az egyik írásában így fogalmazott:

¹ Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata*. Kolozsvár, 2005. 89. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 254.); Nagy Iván: *Magyarország családai*. I–XII. Pest, 1857–1865. Pótkötet, Pest, 1868. A hivatkozott rész: VII. 473. (A továbbiakban: Nagy, VII.); Pálmay József: *Háromszék vármegye nemesi családjai*. Sepsiszentgyörgy, 1901. 305–307. (A továbbiakban: Pálmay, 1901.)

„.....az ország sorsát intéző, annak minden javát élvező nagyurak 1848-49-ben nem saját népük oldalán harcoltak az ellenség ellen, hanem az ellenség oldalán saját népük ellen.” A fenti szemlélet alátámasztására Andics egy háromkötetes okmánytárat is megjelentetett, gondosan kiválogatva a véleményét igazoló egykorú okmányokat.²

A fenti kép azonban rendkívül sablonos, az erdélyi arisztokráciára pedig egyáltalán nem alkalmazható. Az tagadhatatlan tény, hogy tagjai irányították a Konzervatív Pártot, de ők vezették a társadalmi haladást követelő Liberális Pártot is. Br. Wesselényi Miklós, id. gr. Bethlen János, gr. Kendeffy Ádám, br. Kemény Dénes politikai munkássága ékes bizonyíték a liberális arisztokrácia létrejöttére. E politikai vonulathoz tartozott gr. Mikes János, gr. Mikes Kelemen és gr. Mikes Benedek. Országos szintű vezető személyiség egy sem volt közöttük, de 1848–49-ben Erdélyben mindhárman fontos szerepet játszottak.³ Szilágyi Sándor az 1850-ben megjelent művében, amely *A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből* címet viselte, így értékelte gr. Mikes János és gr. Mikes Kelemen tevékenységét: „Mikes-ek. Grófi család. Tagjai közül ketten vettek részt a forradalomban. Egyik János volt. Igen becsületes ember. Royalista comme il faut. Kolosvárt nemzetőri parancsnok volt. Akkor, midőn Kolosvár kardcsapás nélküli csata után feladták, sokat írtak ellene a lapok. Pedig éppen ez – bár nála tán gyöngeség szüleménye – vala a legjobb politikai tapintat. Ugyanis e nélkül Kolosvár mulhatatlanul lángok martalékvá leende. Kolosmegyei képviselő volt. A másik Kelemen, szép ember volt, becsületes, buzgó, bárha büszke, mint a legtöbb erdélyi mágnás. Bem alatt ezredesként szolgált. Mindig a csatamezőn nyerte előmozdításait. Katonáit szerette, de lelkesíteni is tudta. Velők, élükön ment a legnagyobb tűzbe. A vész jól ismerte őt, míg nem a szebeni csatában, Bem első próbája alkalmával bevenni e várost, a harctéren maradt. Első ő volt, ki elbukék.” Czetz János vezérőrnagy, a szintén 1850-ben megjelent, az emigrációban Bem erdélyi hadjárataról írt munkájában pedig így jellemezte egykori bajtársát, gr. Mikes Kelemen ezredest: „Szép, deli férfi, kellemteljes aristocraticus modorral, és derék merész lovag, mint katona jó

² Andics Erzsébet: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején. In: *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. I-II. Szerkesztette: I. Tóth Zoltán. Bp, 1952. II. k. 5–141. Az idézett rész: 5–6.; Uő: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*. I. k. Bp, 1951., II. k. Bp, 1952., III. k. Bp, 1965.

³ Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*. Marosvásárhely, 2004. (Erdély emlékezete sorozat) 37–47., 76–81., 137–146.

A br. Bornemissza és gr. Mikes család címere az abafájai római-katolikus templom falán

lovas, pompás czimora, és a csatatéren bátor, elszánt, merész volt. Egy időben mint osztrák tiszt szolgált, de nem sokáig állhatta a béke idején annyira unalmas »bakkancsoskodást«; lemondott katonai rangjáról, és utóbb viszont felesapott, mihelyest a haza híttá. Neki és Bethlen Gergelynek köszönhető a haza, hogy a Kossuth-huszárok ezrede csakugyan megalakult. Mikes minden csatában kitűntette magát vitézsége és ügyessége által. A miért is Bem annyira megszerette, hogy Szeben bekövetkezendett elfoglalása után neki szánta az erdélyi hadsereg főparancsnokságát. Ekkor azonban váratlanul utolérte sorsa. A legelső csatározás alkalmával, mely Szeben előtt előadta magát, egy ágyúgolyó kioltá életét. Utóbb még felkerestették holttetemét, s az családja sírboltjában lón eltakarítva.” E két kortárs jellemzéséből máris fontos információkhoz juthatunk témánk feldolgozásához.⁴

⁴ Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből*. Pest, 1850. 154.; Johann Czetz: *Bem's Feldzug in Siebenbürgen*. Hamburg, 1850. 374–375. (A továbbiakban: Czetz, 1850.) Fordítása: Czetz János: *Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben*. Fordította: Komáromi Iván. Pest, 1868. XIII.

A zabolai Mikes család grófi kastélya az 1860-as években

Egyed Ákos szerint a Mikes család politikai hovatartozása megosztott volt. Ez az erdélyi főnemesi családok többségénél így volt, tagjaik között egyaránt voltak konzervatívok és liberálisok. Például az erdélyi konzervatívok vezetői br. Jósika Samu erdélyi udvari kancellár és br. Jósika Lajos Doboka megyei főispán voltak.

Ugyanakkor a regényíró br. Jósika Miklós az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjaként a liberális irányvonalat képviselte. Fia, br. Jósika Géza közvitéztként állt be 1848 nyarán a gr. Mikes Kelemen és gr. Bethlen Gergely által alapított kolozsvári szabad lovas csapatba, ahol a későbbiek folyamán tisztként harcolt. Br. Jósika Pál pedig az aranyosszéki nemzetőrség századosaként tevékenykedett a forradalomban és szabadságharcban. A Jósika család példája elég szemléletes, azonban a többi erdélyi főnemesi család esetében már elég hiányosak az ismereteink. A vezető arisztokrata politikusok közül csak br. Wesselényi Miklós és gr. Mikó Imre életútjairól született monográfia, emellett nyomtatásban megjelent gr. Gyulay Lajos és br. Bánffy Jánosné br. Wesselényi Jozefa naplója, illetve emlékirata. Ezzel a felsorolást lezárhatjuk, az erdélyi főnemesség 1848–49-es politikai tevékenységének feldolgozásával a mai napig adós a történettudomány. A Mikes családra visszatérve János, Kelemen és Benedek a liberálisok közé tartozott, a többiek ismereteim szerint aktív politizálást nem folytattak, ami nem zárja ki azt, hogy egyaránt lehettek mind konzervatív, mind liberális felfogásúak soraikban. Ezen a téren még további alapkutatásokra van szükség.⁵

A kriptához vezető sétány a zabolai gróf Mikes-kastélyban

Azt azonban az eddigiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Mikes család tagjai a magyar forradalom és szabadságharc ellenében semmiféle ellenforradalmi tevékenységet nem folytattak. 1848 júniusától a család több férfi és női tagja felajánlotta nemesfém ékszereit és tárgyait a haza oltárára. Az első felelős magyar kormánynak ugyanis – a szerb és horvát veszély következtében – szinte a sem-

⁵ Egyed Ákos: *Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc*. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008. 59. (A továbbiakban: Egyed, 2008.); Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Bp, 1965.; Egyed Ákos: *gróf Mikó Imre Erdély Széchenyije*. Sepsiszentgyörgy, 2007.; *Gyulay Lajos naplója*. I–II. (1848–1849) Sajtó alá rendezte: V. András János – Csetri Elek – Miskolczi Ambrus. Budapest, 2003. (Transylvanica Varietas) (A továbbiakban: Gyulay, 2003.); *Báró Bánffy Jánosné Wesselényi Jozefa bárónő emlékirata 1848–49-i élményeiről*. s.a.r.: Kelemen Lajos. Kolozsvár, 1931 (A továbbiakban: Bánffy, 1931.).

A szászfenesi gróf Mikes kastély

miből kellett megteremtenie a magyar honvédelmet. Mivel a kincstár üres volt, így a minisztérium adakozásra szólította fel az ország és a vele egyesült Erdélyi Nagyfejedelemség lakóit. A *Kolozsvári Híradó* felszólításai nyomán megindult adakozási hullámot a kortárs és neves történetíró, Jakab Elek így jellemezte: „A

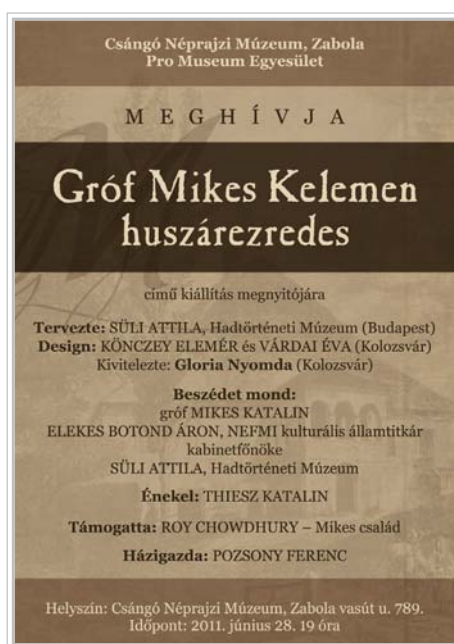
szerkesztőség az áldozatokat buzdítólag tette közé, utalt Magyarország példájára, hol az Eszterházy, Pálffy, Batthyány, Széchenyi és Károlyi nemzetségek már így is nagyszerű áldozatokat hoztak, megnevezte az erdélyi Teleki, Bethlen, Rhédey, Mikes, Bánffy nemzetségeket, melyek a haza szeretetében hátul soha nem maradtak s fölhívta őket adakozásra.” Ennek szellemében a honvédelem szükségleteire gr. Mikes Benedek 100 forintot, gr. Mikes Benedekné ezüst gyertyatartót, gr. Mikes Kelemen 4 ezüst gyertyatartót, gr. Mikes Istvánné 18 lat ezüstöt, özv. br. Huszár Józsefné gr. Mikes Mária 10 forintot, gr. Mikes Károly pedig a kolozsvári önkéntes lovasság részére lovat ajánlott fel.⁶

Hadtörténeti kutatásaim során kerültem kapcsolatba a gróf Mikes család egyes tagjainak a tevékenységével. Gr. Mikes János, gr. Mikes Kelemen és gr. Mikes Benedek politikai pályáját egyaránt a reformkorban kezdte, a liberális főnemesiség soraiban. Gr. Mikes János a kolozsvári nemzetőrség felállításában, illetve a honvédtoborzás megindításában, gr. Mikes Benedek a honvédtüzérség, gr. Mikes Kelemen pedig a kolozsvári önkéntes lovasság, majd a 15. (Mátyás) huszárezred szervezésében játszott tevékeny és meghatározó szerepet. 2010-ben Pozsony Ferenc néprajzkutatóval folytatott beszélgetés során merült fel az a lehetőség, hogy az 1849-ben hősi halált halt gróf Mikes Kelemen ezredes emlékét egy tárlatban lehetne feleleveníteni Zabolán. A kezdeményezésből – gróf Mikes Katalin és a Csángó Néprajzi Múzeum anyagi támogatásának köszönhetően – kiállítás lett. A megnyitón, amelyre 2011. június 28-án került sor a Csángó Néprajzi Múzeumban, beszédet mondott gróf Mikes Katalin, Elekes Botond Áron, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium kulturális államtitkárának kabinetfőnöke, illetve e sorok írója, mint a tárlat anyagának összeállítója. A szép számú közönség érdeklődése nyomán felmerült, hogy a kiállítás anyagát egy kiadvány formájában is indokolt lenne megjelentetni. Tekintettel arra, hogy a gr. Mikes Kelemen ezredesről készített tanulmányom a Székely Nemzeti Múzeum 2011. évi évkönyvében megjelent, javasoltam, hogy a kötetbe gr. Mikes János és gr. Mikes Benedek 1848–49-es tevékenysége is kerüljön bele. A kiadvány ennek nyomán nyerte el végleges formáját. Jelen munka a megnevezett három személy 1848–1849. évi politikai és hadszervező tevékenység-

⁶ *Kolozsvári Híradó*. Szerkeszti: Méhes Sámuel. (A továbbiakban: *Kolozsvári Híradó*) 6. sz. 1848. június 9. 22.; *Kolozsvári Híradó*. 20. sz. 1848. július 4. 78.; *Kolozsvári Híradó*. 48. sz. 1848. 1848. augusztus 22. 193.; *Kolozsvári Híradó*. 68. sz. 1848. szeptember 26. 277.; Jakab Elek: *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések*. Bp, 1880. (A továbbiakban: Jakab, 1880.) 275., 279., 283. és 307.)

gét mutatja be. Gr. Mikes János és gr. Mikes Benedek reformkori, illetve a forradalom és szabadságharc utáni tevékenységére csak vázlatosan térek ki. A kultúrapártoló gr. Mikes János, aki 1825-től kezdve a polgári átalakulást szorgalmazó liberális párt vezető személyiségei közé tartozott, az 1850-es évektől szoros kapcsolatot ápolt a „haza bölcsével”, Deák Ferencsel. Szintén a reformkorban kezdődött gr. Mikes Benedek pályája is, aki 1861-ben, a rövid alkotmányos időszakban, illetve a kiegyezés után fontos politikai szerepet játszott, illetve a birtokain számos fejlesztést hajtott végre. Mindkettőjük politikai pályája külön monográfiát érdemelne.⁷

Meghívó a gróf Mikes Kelemen ezredes emlékére rendezett tárlatra

A kötetben három fejezetben vázolom fel a három politikus 1848–49-es szereplését, kiegészítve a tevékenységükre vonatkozó iratok leközlésével, illetve illusztrációkkal.

⁷ Pozsony Ferenc: Gróf zabolai Mikes Kelemen és az erdélyi Mátyás-huszárezred. In: *Acta Siculica*. 1999/2. 69–71. (A továbbiakban: Pozsony, 1999.); Süli Attila: *A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadsapat szervezése Erdélyben 1848-ban*. Sepsiszentgyörgy, 2011. (A továbbiakban: Süli, 2011.); Uő: *A szabadságharc hősi halottja: zabolai gróf Mikes Kelemen ezredes (1820–1849)* In: *Acta Siculica*. 2011. 267–282.